

Sigara İçmenin İktisadı*

Pierre Lemieux**

Yunanlılar, kişi başına sigara tüketimi bakımından dünyanın en yüksek oranlarından birine sahip olmalarına rağmen, bu ülkede akciğer kanseri vakaları nispeten azdır. Çevre Koruma Ajansı (*Environmental Protection Agency*, EPA), 1992 tarihli meşhur sigara karşıtı raporuna yaptığı muğlâk bir ilâvede bu çelişkiyi Yunanistan'daki meyve tüketim oranının yüksekliğiyle açıklamaktadır. Öyleyse, diye sormaktadır İngiliz filozof Antony Flew, EPA bürokratları neden tüketicilere sigarayı bırakmak yerine meyve yemeyi önermemektedir? Yine genel olarak, tıp literatürü de sigaranın sağlığa zararlı olduğu hipotezini güçlü bir biçimde desteklemektedir. Bir an için bunu mutlak doğru kabul edelim: Bu durumda neden nüfusun dörtte biri sigara içmeye devam etmektedir?

Tüm beşerî faaliyetler, faydalarıyla tartılması gereken bir maliyet taşır. Akciğer kanseri veya hayat riski, sadece sıfırdan büyük ama birden küçük bir ihtimalle gerçekleşecek bir maliyet türüdür. İktisatçı Kim Viscusi, ABD'de araba kazalarından yıllık ölüm riskinin 1/5.000 olduğunu bildirmektedir. Fransa'da her yıl 115.000 kayakçı yaralanmakta ve 50'den fazlası da ölmektedir. Örneğin, Kanada'da bir yıl içinde 390 kişi suda boğulmuş ve 5'i de yıldırım çarpması sonucu ölmüştür. Bireyler tercihte bulunurken muhtemel riskleri de hesaba katmaktadırlar. Araba kullanmanın, kayak

---

* "The Economics of Smoking", www.econlib.org.

** Quebec Üniversitesi'nde iktisat dersleri vermektedir.

yapmanın, yüzmenin veya yürümenin verdiği hazzın riskten daha fazla olduğuna inanmaktadırlar; aksi hâlde bu tür faaliyetlere girişmezler.

Öyleyse devlet neden bireyleri kayak yapmaktan değil de, sigara içmekten vazgeçirmeye çalışır? Neden bizler araba kullanmanın veya yüzmenin değil de hep “sigaranın sosyal maliyeti”ni iştiririz? (1998 tarihli bir Hazine araştırmasına göre bu maliyet ABD’de yıllık 130 milyar dolardır) Ayrıca “sosyal maliyet” derken neyi kastediyoruz? Bu konuda şunu görmeliyiz ki, iktisatçılar genellikle kamu sağlığı yaklaşımınıninkinden, yani bizim popüler söylemde ve medyada sıkça duyduğumuz tıp uzmanlarının ve hükümet organizasyonlarının yaklaşımınıninkinden tamamen aksi sonuçlara ulaşmaktadır.

İktisat Kamu Sağlığına Karşı

Kamu sağlığına ilişkin temel argümanlara ve iktisadî yaklaşımın karşı argümanına bakmadan önce, bu iki yaklaşım biçiminin fayda ve maliyete ilişkin temel kavramlar konusunda nasıl farklılaştıklarına bir göz atalım.

İktisat sübjektif bireysel tercihlerle başlar. Tütün içen bireyler, bu tüketimden net bir “fayda” (veya tatmin) sağlıyorlar demektir. İster sigara içmek olsun, isterse de araba kullanmak veya paraşüt sporu yapmak, pek çok faaliyetin riskli niteliği bu sonucu değiştirmez. Her bir tüketicinin piyasaya getirdiği talep, onun fiyatla ilgili olmayan bu tür maliyetlere ilişkin bir takdirini de içerir. İktisadî teori, belirli şartlar altında serbest piyasanın etkin olduğunu, yani kaynakların sosyal bakımdan optimal tahsisine götürdüğünü gösterir.

Kamu sağlığı ekolü ise radikal biçimde farklı bir metodoloji uygular. Sigaranın, onu kullananın sağlığına zararlı olduğu gözleminden hareket ederek, bireylerin sigaradan bir fayda görmedikleri sonucuna ulaşır. Sigara karşıtı aktivist Scott Ballin, “(sigara içmenin) olumlu bir yönü yoktur. Bu ürünün potansiyel bir faydası bulunmamaktadır” demektedir.

Kamu Sağlığı Ekolü, sadece sigara içmenin her bir birey tarafından takdir edilen sübjektif faydasını ihmal etmekle kalmamakta, aynı zamanda, çarpık bir maliyet kavrayışını da ifade etmektedir. Bu, özellikle sigarayla bağlantılı hastalıkların “sosyal maliyet” niteliğinde olduğunu varsayan ve “bir bütün olarak toplum” anlayışını taşıyan 1970’lerin ve 1980’lerin Kamu Sağlığı literatüründe belirgindir. Genellikle sigara içmenin “sosyal maliyeti” denilen şeyin % 75’i, hasta veya ölmüş durumdaki sigara içenlerin gelir kayıplarından oluşmaktadır.

Burada iktisatçılar gibi, “toplum”un bireylere sahip olmadığını göz önüne aldığımızda, bu tür maliyetlerin bireyler için özel maliyetler oldu-

ğunu, başkalarına transfer edilen “dışsal maliyetler” olmadığını görebiliriz. Her bir birey, tüketim tercihini yapmadan önce, bu maliyetleri kendi sübjektif faydasından düşmektedir. Bunları sosyal maliyetlere tekrar eklemek, bir maliyeti iki kez hesaba dahil etmek anlamına gelecektir.

Transfer Argümanı

Kamu sağlığına ilişkin bütün argümanlar bu kadar basitleştirici değildir. Daha ciddi olanlarından birisi, iktisatçıların “transfer” dedikleri, toplumdaki farklı gruplar arasında yapılan kamusal yardım aktarımıyla ilgilidir. Transfer argümanı, sigarayla bağlantılı hastalıkların tedavisine yönelik sağlık bakım maliyetlerinin kısmen sigara içmeyenler tarafından karşılandığını ve dolayısıyla bunun sigara içmeyenlere, içenlere zorla para yardımı yapılması anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu iddia zımnen sağlık hizmetlerinin az veya çok millileştirilmiş olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Aksi hâlde sigara içenlerin kendi kendilerini maruz bıraktıkları hastalıkların maliyetini, muhtemelen daha yüksek özel sigorta ücretleri vererek kendilerinin ödemesi söz konusu olacaktı. Şimdiki kamu sağlığı sigorta rejimi sağlıklı olandan hasta olana yeniden bir dağıtım yapılması açık amacı üzerine kurulmuştur; ve aslında bütün bir refah devleti, sosyal gruplar arasında çapraz kaynak aktarımına dayanmaktadır. Hasbelkader alıcı tarafta olan bazı grupları ayırmak -eğer totaliter bir kaypaklık değilse- bir sapkınlık olarak görülebilir.

Bir an için alkol ve sürekli oturarak zaman geçirmeye ilişkin hayat tarzını (yani fiziksel hareket eksikliğini) ele alalım. Araştırmalar göstermektedir ki, alkol tüketimi toplumun geri kalanına net maliyetler yüklemektedir; çünkü alkol otomobil kazalarında ve şiddet suçlarında sebep teşkil eden bir faktördür. Ama yine de, sarhoşları kendi sebep oldukları maliyetin sorumluluğunu taşımaya zorlamak, onu herkes için yasaklamaktan daha uygun bir cevap olarak görülebilir. Sürekli oturmaya ilişkin hayat tarzı veya obezite bağlantılı hastalıklara gelince, iktisatçı Willard G. Manning ve diğerleri şöyle yazmaktadırlar: “Şaşırtıcı bir biçimde ömür boyu sürekli oturmaya ilişkin hayat tarzının maliyeti, hâlihazırda sigara içmenin dışsal maliyetinden daha yüksektir. ... Bu tür insanların yürümediği veya koşmadığı her mil için 24 sentlik bir dışsal maliyet yüklediklerini hesaplıyoruz.” Bir şey yapmamanın başkalarına bir “maliyet” yükleyebileceği gerçeği, bu tür bir transfer argümanının taşıdığı sorunları aydınlatmaktadır.

Sigara örneğinde transfer argümanı yine de empirik olarak yanlıştır. Pek çok ülkedeki rakamlara bakan iktisatçılar (İsviçre’de Robert Leu ve Tho-

mas Schaup, ABD’de Willard Manning, Kanada’da Raynauld ve Vidal ile Fransa’da Jean Jacques Rosa dahil), sigara içenlerin ödedikleri vergiler ve onların erken ölümlerinin emeklilikte ve yaşlılıktaki diğer harcamalarda sağladığı tasarruf hesaba katıldığında, net transferlerin diğer yönde olduğunu keşfetmişlerdir. İlginç bir biçimde kamu sağlığı aktivistleri bu mağlubiyeti kendileri için avantaja dönüştürmektedirler: Şimdi söyledikleri, basitçe, MIT profesörlerinden Jeffrey Harris’in belirttiği gibi, “bunun medenî bir toplumun yapacağı türden bir hesaplama olmadığı”dır.

Dünya Bankası’nın Argümanı

1990’ların başlarında, iktisatçıların analitik saldırılarından sonra sigara regülasyonu lehindeki argüman epeyce zayıflamış görünüyordu. Daha sonra Dünya Bankası iktisatçısı Howard Barnum tarafından yeni bir argüman getirildi. Bu argüman dışsal maliyetlerin veya diğer türden “dışsallıkların” (piyasayı bertaraf eden bir olgu), serbest piyasanın sosyal refahını maksimize etmesini engelleyen refah iktisadına, yani “piyasa başarısızlığını göstermemeye yönelik bir Neo-klâsik iktisat teorisinin zeminine dayanıyordu. Sigaraya karşı refah iktisadi argümanı, Dünya Bankası ile çalışan diğer iktisatçılar tarafından da rafine edildi ve Banka’nın 1999 tarihli sigara içmenin “yaygın hastalık” olduğunu ifade eden raporuna entelektüel bir temel teşkil etti.

Bu argüman şöyle devam etmektedir: Sigara içmek diğer tüketim biçimlerine benzemez ve piyasa etkinliğinin öngörülerine uygulanamaz. Bu böyledir; çünkü Dünya Bankası’nın belirttiği gibi, “sigara içenlerin pek çoğu hastalık ve prematüre doğum ihtimalinin ne kadar yüksek olduğundan tamamen haberdar değildir” ve tütünün bağımlılık yapıcı bir özelliği vardır. Bu sebeple, sigara içenlerin piyasada oluşturdukları talep, tütünün onlar için gerçekten faydalı olduğunu göstermemektedir. Dışsallıklar, özel riskleri ve sigara içenin kendisine yüklediği maliyeti sosyal maliyetlere dönüştürür. Sigara tüketimini azaltmak (veya ilk Bornum versiyonunda olduğu gibi bertaraf etmek), net sosyal faydayı yükseltebilir.

İlk soru, sigara tiryakilerinin, onun aciz kurbanlarının hür iradesini gerçekten teslim alıp almadığıdır. İstatistikler, sigara içmeyenlerin yarısının eski sigara içenlerden oluştuğunu göstermektedir; ki bu da sigarayı bırakmanın son derece maliyetli olmadığını göstermektedir. Sigara içen pek çok kişi bırakmak istediklerini, ama buna muktedir olmadıklarını iddia etmektedirler. Bunlar sadece spekülâtif sözlerdir; iktisatçı için sigara içmeye ilişkin bir tercih, tüm maliyet ve avantajların göz önüne alındığını gösterir ve bu, sigara içenin yapmayı tercih ettiği bir şeydir. Benzer bir şekilde Kip

Viscusi de şunu bildirmektedir ki, Los Angeles'de oturanların yarısı bu kentten taşınmak istediklerini iddia etmekte, ama bunu asla yapamamaktadırlar. Çok sayıda alışılmış kanıt vardır ki, sigaraya “bağımlı” olan kişi başka bir sebepten değil, ondan hoşlandığı için bağımlıdır: Pek çok eski sigara tiryakisi, sigarayı bırakmanın semptomlarının kaybolmasından aylar, hatta yıllar sonra yeniden sigaraya başlamaktadır ve sigara içenler onu bir nikotin sakızına veya nikotin bandına tercih etmektedirler.

Dahası, esas olarak Nobel Ödüllü iktisatçı Gary Backer tarafından geliştirilen “rasyonel alışkanlık” teorisi, alışkanlık husule getiren davranışı, rasyonel tercihler alanına taşımıştır. Bağımlılık yapıcı bir mal, *faydası önceki tüketiminin bir fonksiyonu olan* bir mal olarak tanımlanabilir: Ne kadar çok tüketirseniz, ona o kadar fazla kıymet verirsiniz. Tıpkı alkol, uyuşturucu, müzik, televizyon veya din gibi. Bireyler bir şeye alışır, çünkü kendi koşulları içinde, onun faydasının maliyetinden fazla olduğuna hükmederler. Buna ondan vazgeçmenin maliyeti de dahildir. Rasyonel alışkanlık teorisinin test edilmesi, bir şeye müptelâ olan kimsenin, alışkanlık verici mala yönelik cari talebinde, gelecekte ödeyeceği maliyeti göz önüne alıp almadığının test edilmesiyle gerçekleştirilebilir. (Rasyonel bir bireyin yapabileceği gibi; çünkü o, daha yüksek fiyatlar ödemeye mahkûmdur). Ashında, sigara içenlerin uzun dönem fiyat değişikliklerine daha fazla reaksiyon verdikleri belirlenmiştir.

Dünya Bankası'nın argümanının dayandığı ikinci temel, sigaranın riskleri hakkında kusursuz (mükemmel) olmayan bir bilginin varlığını öngörmektedir. Ancak bu, Amerikan sigara tiryakilerinin hâlihazırda sigara içmenin riskini olduğundan daha fazla, Kamu Sağlığı uzmanlarının iddiaları ile kıyaslandığında dahi fazla gördüklerine ilişkin sonuçlar tarafından tezip edilmektedir. Sigara içen birinin akciğer kanserine yakalanma riski bilimsel literatürde yaklaşık olarak % 10 olarak tespit edilirken (ki bu oran sigara içmeyenlerin riskinden çok yüksektir), kamuoyu araştırmaları toplumun bu riski en az üç kat fazla gördüğünü göstermektedir. Dahası, mükemmel bilgi biçimsel olarak neoklâsik modellerin öngörüleleriyle uyumlu olsa da, bilginin de bir maliyeti olduğu sürece -yani bilgi üretmek veya toplamak zaman dahil reel kaynakların *par excellence* kıt kaynakların kullanımını geciktirdiği sürece- iktisadî bir ideal olamaz. Rasyonel tüketici, ilâve bilgi parçalarını, ancak onların avantajı maliyetinden yüksek olduğu sürece elde etmek isteyecektir. Tipik bir tüketicinin bir araba seçmeden önce mühendislik diploması almak istememesinin veya bilgisayar almadan önce elektronik alanda doktora yapma gereği hissetmemesinin sebebi budur.

Pasif İçicilik ve Mülkiyet Hakkı

Her şey yolunda: Sigara içinler kendilerine “zarar” veriyorlar (onlar bariz bir biçimde sigara içmenin faydasını maliyetinden fazla gördükleri sürece, konuşmanın tek yolu budur). Ama ya pasif içiciler? Pasif içiciliğin, üçüncü taraflar üzerine kaçınılmaz “dışsal (sağlık) maliyetleri” yüklediğini gözönüne alarak, iktisatçıların çoğu (neoklâsik gelenekte daha azı) bu durumu piyasa başarısızlığının gerçek bir örneği olarak görüp, hükümeti müdahaleye çağırabilirler.

Burada çifte problem vardır. Öncelikle, pasif içiciliğin sağlık açısından arzettiği tehlike, yirminci yüzyılın bir aldatmacasına dönüşebilir. EPA'nın dolaylı sigara içiciliği “A Grubu kanserojen” grubunda sınıflayan 1992 tarihli bir rapora ilişkin olarak ABD’de Bölge Hâkimi William Osteen, yakın zamanlardaki bir kararında şöyle yazmaktadır: “Mahkeme, EPA'nın her bir bölümde, açıklama yapmaksızın, varmak istediği sonuçlara uygun bir metodoloji tercih ettiğine ilişkin çirkin bir ihtimalle karşı karşıyadır.... Kayıtlar ve EPA'nın mahkemeye yaptığı açıklamalar şunu açıkça göstermektedir ki, EPA standart bir metodoloji kullanarak seçtiği çalışmalarla istatistikî bakımdan anlamlı sonuçlar ortaya koyamamıştır (*Flue-Cured Tobacco Cooperative v. EPA*, No. 6:93CV00370 at 60, 77, M.D.N.C. July 17, 1998)

İkinci bir husus ise, pasif içicilik sigara içmeyenler için bir hastalık riski taşısa bile, özel mülkiyet hakkının bu sorunu regülasyon veya yasaktan daha iyi çözebileceğidir. Lokantalar örneğini ele alalım. Bir lokanta sahibi, kârını maksimize etmek için, sigara içmek isteyen müşterileriyle, etraflarında sigara içenlerin bulunmasını istemeyenlerin taleplerini uzlaştırma gereği hissedecektir. Müşterilerin taleplerine, onların tercihlerine göre bir yemek hizmeti almak için ne kadar ödemeye hazır olduklarına ve onları tatmin etmenin maliyetine bağlı olarak lokanta sahibi, müşterilerini hangi ölçüde ayıracağına karar verecektir. Piyasa ona sigarasız, sigaralı ve iki bölmeli lokantalar şeklindeki alışılmış farklılaşmayı işaret edecektir. Pasif içiciliğe maruz kalmak istemeyen sigara içmeyenler, tercihlerini sigarasız lokantalar yönünde kullanacaklardır. Benzer şekilde, yumruk yemek istemeyenler boks ringine çıkmayacaklar ve çığ düşmesine veya kayakçı arkadaşının çarpmasına maruz kalma riskini sıfıra indirmek isteyenler de tercihlerini Alpler’deki kayak tesislerine gitmek yönünde kullanmayacaklardır.

Devlet Kusursuz mu ?

Eğer bu söylediklerimiz doğruysa, öyle görüyor ki, mümkün olan en kötü senaryoda bile -yani sigara içmenin sigara içenlerin ve içmeyenlerin sağlı-

Piyasa

ğına zarar vermesi durumunda- iktisat sigara regülasyonunu meşrulaştırmaz; hiç değilse bunu özel mülkiyet üzerinden yapamaz. Bununla beraber bir itiraz yerinde durmaktadır: gerçek dünyada piyasalar mükemmel işlemez. Burada piyasa başarısızlığı argümanına dönmek durumundayız.

Farzedelim ki gerçekten de giderilemez bir piyasa başarısızlığı var. Bu durumda hâlâ devlet müdahalesinin, bireysel özgürlük kaybı da dahil, kabul edilebilir bir maliyet dailinde başarılı olabileceği tezi kanıtlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Mükemmel olmayan piyasaları mükemmel hükümetle kıyaslamak anlamsızdır. Ancak refah iktisatçıları bunu geleneksel olarak yaparlar.

Kamu Tercihi İktisat Okulu'nun temel güdüsü, devlet başarısızlığının sıklıkla piyasa başarısızlığından daha kötü olduğunu göstermektedir. Birbirine uyumsuz politikalar, devletin başarısızlığının göstergelerinden birisidir. Meselâ devlet bir yandan tütün üreticilerini desteklerken, diğer taraftan tütün tüketimini kısımaya çalışır. Kamu politikası aydınlanmış refah iktisatçılarının bir ürünü olmaktan çok, baskı grupları siyasetinin ve bürokratik saiklerin ürünüdür.

Sigaraya karşı regülasyon sadece teorik bir tartışmadan ibaret değildir. Batılı ülkelerin çoğunda özel mülklerde sigara içmek hukukî olarak yasaklanmıştır veya düzenlenmiştir. Henüz insanların şahsî konutlarında değil ama, lokantalar, alışveriş merkezleri ve işyerleri gibi kamuya açık pek çok özel yerde bu böyledir. Kanunlar -ve nihaî olarak onu uygulayan silâhlı kişiler- sadece (özel) teşebbüsün sigara içenlerin ve içmeyenlerin beraberce uyumlaştırılmasını yasaklamakla kalmamakta, sadece sigara içenlere özgü lokantaları veya uçakları da yasaklamaktadır.

İktisatçıların çoğu yetişkinlerin sigara içmesinin regüle edilmesine karşıdır; çünkü iktisat piyasanın siyasî ve bürokratik süreçlerden nasıl genellikle daha etkin olduğunu göstermektedir. Bunun tam tersine kamu sağlığı ekolü, zorlayıcı hükümet müdahalesi lehine güçlü bir önyargıyı ifade etmektedir. Devletin sigara içmeyi regüle etmesi lehine bazı iktisadî argümanlar da bulunmaktadır; ancak bunlar refah iktisadının en sorgulamaya açık boyutlarına dayanmaktadır ve bürokratlarla siyasetçilerin çıkar gözetmedikleri ve her şeyi bildiklerini farzetmektedir. Tarih bize hatırlatmaktadır ki, mükemmel olmayan piyasa ile mükemmel olmayan devlet arasındaki ayırmada, özgürlük ve refah bunlardan ilkiyle beraberdir.

Çeviren: Bekir Berat Özipek